

PLURALISMUL RELIGIOS, O VALOARE A DREPTURILOR OMULUI ÎN SECOLUL XXI

Lect. univ. dr. Simion BELEA

*Universitatea Tehnică din Cluj Napoca,
Centrul Universitar Nord – Baia Mare, Romania
Facultatea de Litere, Specializarea Asistență Socială
simionbla@yahoo.com*

ABSTRACT: Religious Pluralism, A Value of Human Rights in the 21st Century.

This article explores significant aspects of religious pluralism at both the global and European levels. It is crucial to understand the involvement of states in recognizing various religious denominations and the corresponding legal frameworks established to ensure equality. This reality is also evident in international relations, particularly within the United Nations, where there is a growing number of initiatives committed to promoting interreligious dialogue. Today, religion constitutes not only a diplomatic or educational dimension but also a social one. The European Union plays a fundamental role in this context, as its policies guarantee the practice of different religions, as enshrined in the Charter of Fundamental Rights and in treaties.

Keywords: *religious pluralism, freedom of worship, religious freedom, human rights, national legislation, religious education.*

1. Introducere

De-a lungul istoriei, religia a jucat un rol semnificativ atât pentru indivizi, cât și pentru societăți, unde relația dintre Stat și religie¹ a trecut prin lungi faze de îmbunătățire până când libertatea religioasă s-a transformat într-un drept fundamental; astfel în zilele noastre, pluralismul credințelor religioase este un element esențial în societățile democratice. Religiiile acționează

1 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Aspects of the Relationship between Church and State", *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, vol.10 (2022), nr.2, pp. 585-595.

pentru credincioși ca agenții de producere de sens și identitate, influențând alegerile și acțiunile, furnizând norme și indicând practici. Dacă analizăm definiția dintr-un dicționar mai recent a cuvântului religie, se precizează că aceasta este un „complex de credințe, sentimente, rituri, care leagă un individ sau un grup uman cu ceea ce consideră sacru, în special cu divinitatea”².

În ultima perioadă de timp, religiile sunt adesea asociate cu termenul de violență, deoarece acestea se manifestă uneori în moduri violente și pot declanșa conflicte politice și sociale. Uneori, religiile pot fi cauza centrală a unui conflict atât în societățile naționale, cât și pe scena internațională. Pluralismul religios este definit drept un complex de reguli sociale și norme juridice care guvernează societățile caracterizate de diversitatea religioasă³. Acest pluralism este un produs al modernității, dar devine din ce în ce mai mult o chestiune politică și culturală în societatea noastră⁴. Avându-și rădăcinile în contactul dintre mai multe religii, el capătă dimensiuni diferite în funcție de mediile de extindere și prezintă, de asemenea, o durată și o complexitate diferită în funcție de contextele instituționale chemate să și gestioneze importanța. Existența pluralismului religios depinde foarte mult de aplicarea celor două libertăți - libertatea religioasă⁵ și libertatea de cult. Libertatea religioasă se referă la situația în care diferite religii, profesate în același spațiu, se bucură de aceleași drepturi de exercițiu și exprimare publică⁶.

2 Cf. Edward Schillebeeckx, *Umanità. La storia di Dio*, Queriniana, Brescia, 1992 (originale del 1989), pp.217,221; Cl. GEFRE, *La singolarità del cristianesimo nell'età del pluralismo religioso*, in *Filosofia e teologia* 6 (1992), pp. 38-58.

3 Sursa tradusă din [https://www.treccani.it/enciclopedia/religione_res-91322ea6-4529-11e7-a2fd-00271042e8d9_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/religione_res-91322ea6-4529-11e7-a2fd-00271042e8d9_(Enciclopedia-Italiana)/) ; Accesat la 20 mai 2024.

4 Definiția pluralismului religios rămâne uneori limitată la nivelul intelectual: - este cazul acelei atitudini care urmărește să minimizeze importanța diferențelor, subliniind în același timp punctele comune.

5 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2016, pp.30-37.

6 Libertatea religioasă este unul dintre drepturile fundamentale ale omului. Ea cuprinde libertatea religioasă pozitivă și negativă. „*Libertatea religioasă pozitivă*” cuprinde, mai ales, libertatea unui individ sau a unei comunități de a practica orice religie sau convingere fără nici un dezavantaj „*Libertatea religioasă negativă*” cuprinde dreptul de a nu avea nici o religie respectiv de a renunța la propria religie sau convingere și de a nu fi forțat la adoptarea sau păstrarea directă sau indirectă a unei religii sau convingeri.

Prin libertatea de cult înțelegem că orice persoană are dreptul de a-și mărturisi liber credința religioasă sub orice formă, individual sau în asocieră, de a o propaga și de a-și practica cultul în privat sau în public, atâta timp cât acestea nu sunt rituri contrare bunelor obiceiuri. Concepția dreptului la libertatea religioasă și de cult capătă o amploare în această formulare care depășește propriile limite pentru a se corela cu libertatea de gândire și opinie, conștiință și asociere. În realitate, exercitarea dreptului la libertate religioasă pătrunde atât de profund în țesutul social, încât afectează cu impact propriu, conceptul de identitate a corpului social, ale cărui limite tradiționale sunt transformate și de dezvoltarea pluralismului religios. Prin urmare, statul nu poate rămâne indiferent față de convingerile cetățenilor săi, iar alegerile pe care este chemat să le facă în acest context au o valoare deosebită atât pentru garanția care trebuie oferită concret în implementarea libertății religioase⁷ și a cultului, dar mai ales pentru aspectele delicate legate de managementul acestui fenomen.

2. Drepturile religioase la nivel internațional promovate de Organizația Națiunilor Unite

Valoarea juridică a dreptului internațional⁸ este cunoscută ca o dată simbolică anul 1648⁹, când Pacea de la Westfalia¹⁰ a pus capăt „războaielor civile și religioase” de pe continentul european, sancționând, potrivit lui Edward

Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Libertate_religioas%C4%83. Accesat la 20 iulie 2024. Ioan-Gheorghe Rotaru, “Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură “Viață și Sănătate”, București, 2013, pp. 210-215.

7 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2015, pp. 595-608.

8 Dreptul internațional este sistemul de reguli și principii care vizează reglementarea relațiilor dintre state și alte entități internaționale. Nașterea sa este legată istoric de formarea unor state suverane și independente, care, în urma Păcii de la Westfalia (1648), au dat viață primului nucleu al comunității internaționale de astăzi.

9 Cu toate acestea, este de nețagăduit că acest eveniment a constituit un moment esențial pentru depășirea definitivă și generală a instituțiilor politice premoderne din Europa.

10 Pacea Westfalică este un tratat de pace încheiat în anul 1648 prin care a fost pus capăt Războiului de 30 de Ani. În Pacea Westfalică au fost reafirmate prevederile Păcii Religioase de la Augsburg (1555), prin care religia catolică și cea protestantă (luterană) erau privite ca religii egal îndreptățite, și totodată aceste prevederi au fost extinse, cuprinzând și confesiunea calvină din imperiu.

Carr¹¹, afirmarea unui model de interpretare și acțiune politică eliberat de orice viziune maniheistă asupra realității și influențat de gândirea relativistă și pragmatică. Războiul de 30 de ani, care a început ca un conflict religios delimitat spațial, a devenit curând o luptă internațională pentru putere.¹²

Din acel moment, „secularizarea”¹³, „suveranitatea”, „non ingerința”, „legitimitatea”, „războiul” au devenit cele mai recurente cuvinte în dicționarul politicii internaționale. Este evident că religia în toate timpurile a jucat un rol semnificativ atât pentru indivizi, cât și pentru societăți, unde relația dintre Stat și religie a trecut prin lungi faze de dialog, negocieri diplomatice până când libertatea religioasă s-a transformat într-un drept fundamental, iar în zilele noastre, pluralismul religios, reprezintă un element esențial în societățile democratice chiar și în statele laice¹⁴.

În secolul XX, perioada dintre cele două războaie mondiale este considerată perioada ideologiilor absolutiste ale nazismului, fascismului și comunismului, cu repercusiuni grave nu doar asupra vieții civile, ci și asupra vieții religioase¹⁵. De altfel, pentru prima dată ateismul, teoretizat anterior de gânditorii individuali, devine o doctrină de stat care trebuie impusă subiecților, așa cum se făcea în trecut cu credințele religioase¹⁶. Această perioadă reprezintă un regres în calea întreprinsă pentru afirmarea deplină a libertății de conștiință, din punct de vedere individual și colectiv¹⁷.

11 Edward Hallett Carr a fost un istoric, diplomat și politolog britanic. Este cunoscut ca fiind unul dintre fondatorii concepției abordării realiste a relațiilor internaționale.

12 Războiul, care s-a desfășurat în patru faze, a inclus un număr mare de națiuni implicate, alinate cu Liga Catolică sau Uniunea Protestantă. Pacea de la Praga (1635) a pus capăt majorității aspectelor religioase ale războiului și rivalitatea franco-habsburgică a preluat controlul. Cu 8 milioane de morți doar în Războiul de 30 de ani și decenii de război constant, nevoia de pace a devenit din ce în ce mai clară.

13 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (2006), L-LI, nr.1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 251-266.

14 Religious practice and observance in the EU Member States European Parliament, pag.7. Accesat la 20 iulie 2024.

15 La deformazione dell'Altro nelle ideologie politiche del XX secolo e la sua attualità nel secolo che si apre”, sursa: https://leg13.camera.it/organiparlamentari/ufficiopresidenza/_view.asp?id=92, Accesat la 20 iunie 2024.

16 Franco Pittau, *La libertà religiosa: breve storia ed evoluzione*, Pubblicato il 1 maggio 2018 da Comitato di Redazione nella Rivista Dialoghi Mediterranei (*Periodico bimestrale dell'Istituto Euroarabo di Mazara del Vallo*)

17 *Ibidem*.

După cel de-al Doilea Război Mondial, cu o inovație radicală față de trecut, principiul libertății religioase și al toleranței a devenit o moștenire universală datorită implementării sale în convențiile internaționale, precum și în constituțiile multor state ale lumii. Carta ONU¹⁸ recunoaște religia drept una dintre pietrele de temelie ale unei societăți democratice, împreună cu percepția reînnoită a modului în care principiile și sentimentele religioase tind să se reverse în acțiuni de serviciu și angajament concret cu implicații valoroase în sfera publică, îndemnând astfel statele să afirme o perspectivă de protecție a libertății religioase la nivel colectiv și asociativ.

În anul 1948, Organizația Națiunilor Unite, prin Declarația Universală a Drepturilor Omului a propus libertatea religioasă ca un drept de a alege o religie, cât și de a o schimba (*de asemenea, de a nu îmbrățișa nicio religie*)¹⁹. Două articole din Declarația Universală a Drepturilor Omului²⁰ rămân importante în acest context, de exemplu - articolul 2 din declarație care precizează principiul nediscriminării prin care precizează că: „*Fiecare ființă se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta declarație fără nici un fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări.*”²¹ Cu alte cuvinte, acest articol se concentrează pe cele mai cunoscute tipuri de distincții, inclusiv pe cel religios. Prin urmare, rolul Declarației în acest caz a fost acela de a contracara orice formă de discriminare. Iar articolul 18, din Declarație precizează în mod clar principiul libertății religioase, și afirmă că: „*Orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie; Acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, singur sau împreună cu alții, atât în*

18 Carta Națiunilor Unite a fost semnată la San Francisco la 26 iunie 1945, la încheierea Conferinței Națiunilor Unite pentru Organizația Internațională și a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945.

19 Declarația a fost aprobată cu abținerea a opt state islamice care făceau parte din ONU la acea vreme, depășind intenția lor inițială de a vota împotriva din cauza faptului că nu puteau accepta apostazia (o problemă asupra căreia poziția inovatoare adoptată recent este cunoscut în Maroc); numai datorită medierii Pakistanului și Libanului a fost posibil să se depășească impasul.

20 Proclamată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948.

21 Art.2 din Declarația Universală a Drepturilor Omului.. Accesat la 20. Aprilie 2024, sursa: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf

*mod public, cât și privat, prin învățatură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor*²². Prin urmare, acest principiu al libertății religioase²³ își propune să protejeze atât indivizii, cât și comunitățile, astfel încât să poată avea propria religie, să o schimbe sau să o abandoneze, asigurându-se astfel dreptul de a manifesta religia aleasă.

Pluralismul religios la nivel internațional, reprezintă un punct de plecare foarte solid în „Declarația din anul 1981 privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie sau credință”²⁴. Această Declarație recunoaște, de asemenea, că religia „constituie pentru cel care o mărturisește că este unul dintre elementele fundamentale ale concepției sale despre viață” cu consecința că „libertatea de religie sau de credință trebuie să fie pe deplin respectată și garantată.”

Epoca globalizării²⁵ a scos, printre altele, societatea civilă ca actor fundamental între Stat și piață și, în acest sens, ONG-urile s-au impus treptat pe scena internațională mai ales în cadrul Organizației Națiunilor Unite. Rolul religiilor pentru pace și dezvoltarea internațională (și, în cadrul acesteia, a dialogului interreligios), a devenit din ce în ce mai centrală după tragicele evenimente din 11 septembrie 2001. În același timp, sunt în creștere actorii implicați în această problemă. Dar orizontul s-a schimbat în zilele noastre, odată cu izbucnirea unor conflicte pe diferite continente. Dar

22 Art.18 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, Accesat la 20.04.2024, sur-sa; https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf

23 Ioan-Gheorghe Rotaru, “The Transylvanian Diet: A Precedent to Human Rights and Religious Freedom - 400 Years Prior to the Universal Declaration of Human Rights”, în *Shaping a World of Freedoms: 75 Years of Legacy and Impact of the Universal Declaration of Human Rights*, Nelu Burcea and Liberato C. Bautista (eds.), New York, United Nations Plaza, UNEQUAL World Research Center, 2023, pp. 205-221.

24 Proclamată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin REZOLUȚIA 36/55 DIN 25 Noiembrie 1981.

25 Globalizarea este rezultatul unui proces economic prin care piețele, producția, consumul și chiar modurile de viață și de gândire sunt conectate la scară globală, datorită unui flux continuu de schimburi care le face interdependente și tinde să le unifice. Acest proces se desfășoară de ceva timp și în ultimii treizeci de ani (1980-2010) a avut o accelerare puternică odată cu a treia revoluție industrială. Sursa : <https://it.wikipedia.org/wiki/Globalizzazione>.

Ioan-Gheorghe Rotaru, “Globalization and its effect on religion”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (eds.), Les Arcs, France, Iarsic, vol.1, nr. 1, 2014, pp.532-541.

nu tot ce se întâmplă în cadrul ONU pe tema religiei este dialog: religia în general este din ce în ce mai văzută ca un instrument de dezvoltare. Dialogul este așadar una dintre problemele care interesează lumea diplomatică și pe care ONU tinde tot mai mult să le promoveze, iar țările membre ONU se află astăzi în fruntea celor mai semnificative inițiative ale organizației pe tema religiilor²⁶.

a) Organizațiile religioase neguvernamentale afiliate ONU

Deși religia este văzută ca fiind responsabilă mai mult pentru problemele care apar pe scena diplomatică mondială decât pentru rezolvarea acestora, ea ocupă de fapt un spațiu din ce în ce mai important în discursul politic și în dezbaterile publice în general. De-a lungul anilor, un număr din ce în ce mai important dintre ONG – uri s-au înregistrat la ONU pentru a influența, informa și beneficia de activitatea și structura ONU. Cu toate acestea, până acum câțiva ani, ONG - urile religioase erau considerate irelevante de către diferitele țări membre și chiar de agențiile ONU. Inițial, acest lucru nu a garantat un spațiu nou pentru acestea, întrucât sfera civilă a fost de mult definită în termeni laici. Astfel, în primii patruzeci de ani, de activitate a ONU, ONG - urile religioase au avut un rol foarte limitat în această structură. Astăzi, prezența lor, atât din punct de vedere numeric, cât și capacitatea lor de „a exista”, crește în mod semnificativ. În anul 2003, peste 3000 de ONG - uri s-au înregistrat la Consiliul Economic și Social - ECOSOC²⁷ și la Departamentul de Informații Publice (DPI), dintre care 263 sunt ONG-uri religioase²⁸. Responsabilitatea colectivă a ONU pe care implică toți actorii, este de netăgăduit. Există o oportunitate reală de a lucra împreună, prin înțelegerea rolului și sarcinii fiecăruia și, totodată oportunitatea unui dialog între ONU și marile religii ale lumii.

26 Aceasta constituie una dintre cele mai importante inovații, având în vedere reticența aproape structurală a ONU de a aborda probleme care ar putea submina principiul care separă statul de biserică.

27 Consiliul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite este un grup de țări membre ale ONU, membre ale Adunării Generale care promovează cooperarea și dezvoltarea economică și socială internațională. ECOSOC are 54 de membri, care sunt aleși de Adunarea Generală a Națiunilor Unite.

28 Sursa: <https://www.un.org/youthenvoy/2013/09/dpi-department-of-public-information/>; Accesat la 20 iulie 2024.

b) Conferința Mondială a Religiilor pentru Pace (WCRP) World Conference of Religions for Peace (WCRP)

Această organizație a fost înființată la sfârșitul anilor 1960 cu scopul de a promova cooperarea între diferite religii pentru pace. Se bazează pe principiul respectului pentru diferențele dintre religii și se bazează pe următoarele principii:

- fără teologie,
- fără prozelitism sau sincretism.

Cu o structură care are ramificații în multe zone de risc.

Conferința Mondială a Religiilor pentru Pace -WCRP)²⁹ este una dintre organizațiile cele mai obișnuite să colaboreze cu agențiile ONU prin stabilirea unor linii de comunicare cu lideri religioși.

c) Comitetul Organizațiilor Religioase Neguvernamentale (CONGR)

A fost înființat în 1972 ca un forum de informare și educare a membrilor săi cu privire la problemele globale emergente și modul în care ONU intenționează să le răspundă și ca un forum dedicat promovării valori religioase și etice comune în dezbaterile interne la ONU. Astăzi, acest comitet reunește aproximativ 150 de ONG-uri înregistrate în cadrul ONU și a devenit unul dintre punctele fundamentale de referință în toate inițiativele ONU pe tema dialogului interreligios sau a rolului religiilor în general în promovarea păcii și dezvoltării.

d) Agențiile Organizației Națiunilor Unite implicate în dialogul interreligios

Agențiile ONU, la nivel practic și de reglementare, apelează în mod regulat la reprezentanții religioși sau la organizațiile religioase locale și internaționale pentru implementarea programelor și proiectelor lor.

- La nivel programatic

Fie că este vorba de crearea unui mediu sigur pentru populațiile expuse la risc, mai ales la violență (*precum UNICEF³⁰ sau Agenția ONU*

29 Sursa : <https://www.rfp.org/> ; Accesat la 20 iunie 2024.

30 Fondul Internațional pentru Urgențe ale Copiilor al Națiunilor Unite a fost creat de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1946. În 1953, numele său a fost prescurtat în Fondul pentru Copii al Națiunilor Unite, dar este mai cunoscut sub acronimul său popular UNICEF. Cu sediul în New York, UNICEF oferă asistență umanitară și

pentru Refugiați), fie proiecte care necesită o schimbare a mentalității pentru a fi eficiente ca în cazul proiectelor de luptă împotriva SIDA, asupra drepturilor femeii sau asupra problemei mediului a agențiilor specializate), colaborarea dintre realitățile religioase și agențiile de dezvoltare ale ONU are loc mult mai des decât ceea ce este exprimat sau înregistrat oficial. În plus, agențiile umanitare ale ONU invită în mod regulat liderii locali și religioși să colaboreze la distribuirea de bunuri către populațiile locale³¹.

- *Negocieri de încetare a focului*

Departamentul pentru afaceri politice și departamentul pentru operațiuni de pace recunosc importanța dialogului interreligios și a implicării reprezentanților religioși în negocierile de pace și operațiunile de încetare a focului. În plus, recent au fost înființate un centru de asistență pentru mediere („Unitatea de sprijin pentru mediere”) și un website în beneficiul trimișilor pentru pace ai Secretarului General și al tuturor celor implicați în procesele de pace din întreaga lume. Atât în centru, cât și pe site, se găsesc exemple de colaborare pe teren cu lideri religioși. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare introduce recent și conceptul de „dialog democratic” în situațiile post-conflict³².

3. Pluralismul religios la nivelul Uniunii Europene

Deși Uniunea Europeană nu a avut tendința de a utiliza grupurile religioase prezente în ultimii ani pentru a promova soluționarea conflictelor, aceasta se angajează să apere libertatea religioasă prin politica sa externă. Libertatea religioasă ocupă spații mari în sistemele juridice europene atât la nivel național, cât și supranațional, ca libertate fundamentală a omului, garantată în diferitele sale forme de exprimare. Pluralitatea prezențelor religioase, legate de diferitele etnii, a creat așadar, un scenariu extrem de variat a cărui lectură confirmă modul în care Europa a devenit, în mod structural, o

pentru dezvoltarea copiilor și mamelor lor în țările în curs de dezvoltare Sursa : <https://ro.wikipedia.org/wiki/UNICEF> ; Accesat la 20 iulie 2024.

31 Un exemplu: Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, în decembrie 2005, a organizat un seminar în Siria în colaborare cu Ministerul Afacerilor Religioase despre rolul fundamental pe care liderii religioși îl au în dezvoltarea socială a țării și în special în difuzarea cunoștințelor și în promovarea educației.

32 Printre diversele strategii de realizare a unui astfel de dialog, se numără și utilizarea liderilor locali și religioși.

regiune multiculturală, multietnică și multireligioasă. Uniunea Europeană nu are competență directă în chestiuni religioase, în laborioasa sa constituire ca organism supranațional al națiunilor democratice și independente, ea și-a adoptat propriul „*secularism*”, care nu se identifică în mod corespunzător cu profilul secularismului uneia sau altei țări europene, dar care, evident, poate ignora faptul că este înrădăcinată fundamental în acel ethos constituțional comun împărtășit de națiunile care alcătuiesc Uniunea Europeană. Profilul acestui *ethos* este recunoscut, potrivit juriștilor, în unele trăsături ale culturii politice europene: distincția dintre puterea politică și cea religioasă, independența individului și a statului de autoritatea religioasă, separarea dintre normele juridice și morale (sau specificul între crimă și păcat), atribuirea suveranității voinței populare și a voinței divine mediată de organizarea ecleziastică, structurarea puterilor și a instituțiilor publice (inclusiv școlile) într-un sens incluziv și nediscriminatoriu, ca o casă a tuturor echidistante de interesele și credințele indivizilor și ale grupurilor³³.

Încă de la originile sale, Consiliul Europei (1949),³⁴ menținuse o atitudine strict neutră față de chestiunile religioase, atât pentru că membrii săi aveau, fără îndoială, amintiri despre conflictele religioase care au devastat istoria europeană în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, cât și pentru că, după cel de-al Doilea Război Mondial, viziunea unei Europe divizate și blocată în două blocuri era încă dominantă.

După Declarația Universală a Drepturilor Omului, a apărut primul document cu relevanță internațională, Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (CEDO) care este considerat principalul text de referință privind protecția drepturilor fundamentale ale omului, întrucât este singurul act cu putere jurisdicțională permanentă la care pot apela persoanele juridice (și, de asemenea, individual - cetățenii). Convenția a fost semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 de câteva state care făceau pe atunci parte din Consiliul Europei (ulterior, UE a aderat și ea la Convenție) și apoi perfecționată prin numeroase protocoale suplimentare³⁵. La nivelul Uniunii Europene se mai aplică Carta Dreptu-

33 Vedere uóttima sintesi della questione, dal punto di vista sociologico, in WILLAI-ME, 2009, pp. 763-772. Più ampiamente, dal punto di vista giuridico, Ventura, 2001, e il Documento di Amnesty International, *Droits et religions...*, cit. alla nota 2.

34 Consiliul Europei a fost fondat la 5 mai 1949 prin Tratatul de la Londra.

35 Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.1950, Semnată de Consiliul Europei, CEDO este un tratat internațional care

rilor Fundamentale a Uniunii Europene, care a fost încorporată în dreptul Uniunii în virtutea Tratatului de la Lisabona³⁶ în 2007 (art. 6, alin. 1) și are aceeași valoare ca și Tratatul de comunitare. Acest document, prin Articolul 10 (*Libertatea de gândire, conștiință și religie*) și articolul 11 (*Libertatea de exprimare și informare*) stipulează acest drept fundamental.

Atât jurisprudența la nivel național, cât și Curtea de Justiție a Uniunii Europene cu sediul la Luxemburg și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care funcționează în cadrul Consiliului Europei și are sediul la Strasbourg, lucrează pentru a respecta aceste principii. În acest context, o dezbatere foarte interesantă a fost cea referitoare la contribuția pe care religiile o pot oferi societăților democratice și laice, în ipoteza că secularismul înțeles corect nu înseamnă ostilitate față de dimensiunea religioasă. Se observă mai recent că în toate Constituțiile statelor europene, libertatea religioasă este garantată tuturor oamenilor. Cadrul general european despre libertatea religioasă este asemănător cu cel declarat la nivel internațional, cu mai multe detalii sau mai puțin articulate în ceea ce privește preocupările naționale, pornind de la libertatea religioasă, libertatea de cult, aspectele sale aplicabile și rolul statului în implementarea acesteia în ceea ce privește ordinea publică și legea.

4. Uniunea Europeană promovează politici privind educația religioasă

Începând cu anii 70-80, documentele europene legate de lumea educației nu erau interesate de tema religioasă³⁷. Europa a fost cuprinsă de diverse urgențe educaționale, precum eradicarea analfabetismului, limbi străine și multe altele. Se credea, de fapt, că religia ar trebui să privească doar comu-

protejează drepturile omului și libertățile fundamentale în Europa. România a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului la data de 20 iunie 1994. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Conven%C8%9Bia_European%C4%83_a_Drepturilor_Omului; Accesat la 20 iulie 2024.

36 Tratatul de la Lisabona (inițial cunoscut ca Tratatul de Reformă) este un tratat internațional care amendează cele două tratate ce constituie baza Uniunii Europene (UE). A fost semnat de toate statele membre ale Uniunii pe 13 decembrie 2007, intrând în vigoare la 1 ianuarie 2009.

Tratatul de la Lisabona”, [Europol.europa.eu/factsheets/ro/sheet/5/tratatul-de-la-lisabona](https://europa.eu/european-council/factsheets/ro/sheet/5/tratatul-de-la-lisabona), Accesat la 02. August 2024.

37 Pajer, 2017, p. 56.

nitățile religioase, lăcașurile de cult și era, prin urmare, o chestiune privată care trebuia abordată prin catehizare, toate acestea și în conformitate cu un concept de laicism menit să ofere persoanei individuale factorul religios. Odată cu căderea Zidului Berlinului (1989), cu destrămarea imperiului sovietic și prăbușirea ideologiei comuniste, iar în cele din urmă, restabilirea lentă a statului de drept în Europa Centrală și de Est, care coincide cu valuri de noi mișcări religioase aduse din Occident. Spiritualitatea și extinderea noilor comunități (în special islamice) în țesutul social al continentului european, a apărut nevoia „politică” de a verifica rolul educației publice ca loc principal de promovare, într-o nouă lumină, a valorilor de bază ale coeziunii amenințate de o apariție fără precedent a factorului religios.

Ar fi excesiv de lung să documentăm aici seria de intervenții „europene” în chestiuni legate de educația etico-religioasă, precum riscurile de prozelitism, intoleranță, discriminare, educație în drepturile omului³⁸, cetățenie și dialog. O referire schematică la unele declarații și documente sensibile poate da o idee despre interesul strategic pe care autoritățile politice îl atribuie temei și, prin urmare, despre noul rol social sau civic pe care religia³⁹ este invitată să-l joace în învățământul privat și de stat.

Primul avertisment la cunoașterea religiilor îl găsim în Raportul UNESCO⁴⁰ a lui Delors⁴¹ (1996) în care se promovează învățarea istoriei religiilor pentru a contracara fenomenele de violență care pot fi marginalizate și neglijate unele de altele. De-a lungul anilor, tema religioasă a început să capete greutate tot mai mare între dimensiunile educaționale.⁴² În acest

38 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Valences of Education”, în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 190-196.

39 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Misiunea Bisericii în societate”, *Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice* 4 (2), 2017, pp. 57-76.

40 Raportul Delors a preluat principiile morale și intelectuale care constituie însăși baza UNESCO și a oferit, de fapt, analize și recomandări mai umaniste și mai puțin instrumentale și condiționate de piață în comparație cu alte studii ale vremii privind reforma educației. Raportul a susținut că alegerile educaționale erau determinate de cele legate de tipul de societate în care dorim să trăim.

41 Jacques Delors a fost un politician francez care a ocupat funcția de al optulea președinte al Comisiei Europene în perioada 1985-1995. A fost ministru al Finanțelor din Franța din 1981 până în 1984. A fost membru al Parlamentului European din 1979 până în 1981.

42 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Current Values of Education and Culture”, în *Proceedings*

sens, amintim diferitele evenimente semnificative organizate de Oficiul Comisarului pentru Drepturile Omului, în acord cu numeroasele ministere europene ale educației și autoritățile diferitelor Biserici și organizații religioase cu documentele relevante menite să promoveze cunoașterea factorului religios, încercând să înțeleagă și să conțină forme de fundamentalism și violență, punându-le în relație cu drepturile omului și sfera socială dar mai ales a dialogului interreligios. În 2004 cu documentul „*Dimensiunea religioasă a educației interculturale*” și în 2005 cu textul „*Educație și religie*”, precum și în anul 2007 cu importantul volum „*Diversitatea religioasă și educația interculturală*”⁴³ a fost realizat un cadru teoretic al perspectivei interculturale a religiei, conturate, luând în considerare și aspectele educaționale, abordările metodologice și bunele practici. Anul 2007 este și anul textului „*Principiile directe de la Toledo*” privind predarea religiilor și credințelor în școlile publice, cu reflecții importante din partea experților în materie⁴⁴. Acest document a fost un punct de sosire față de drumul parcurs în Europa până în acel moment și, în același timp, un punct de plecare. Textul introduce termenul de credințe „deliberat, indicând convingeri, viziuni asupra vieții și opțiuni filosofice”, deschizându-se efectiv către poziții ateiste, agnostice, umaniste și laice⁴⁵, așa cum este prevăzut de art.17 TFUE. După cum a reieșit de mai multe ori din evenimentele politice din ultimii ani, secularismul european nu este un fapt absolut sau chiar static, nici abstract din istorii și culturi, prin legile naționale. În prezent, secularismul european este de înțeles mai puțin elaborat – la nivel de gândire și practică – decât acele „secularități” care au fost testate mai mult timp în cadrul culturilor naționale individuale. Astfel, Consiliul Europei, după o serie de seminare de studiu organizate în anii 1980, cu experți interguvernamentali pe tema promovării educației pentru drepturile omului, a emis două Recomandări în perioada de doi ani 1992-93, nr.1178 și n. 1202, respectiv cu

of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 87-92.

43 John Keast, *Diversité religieuse et éducation interculturelle. Manuel à l'usage des écoles*, Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 2007.

44 Angela Bernardo, Alessandro Saggiore, *I Principi di Toledo e le religioni a scuola*, *Mythos Rivista di Storia delle Religioni*, Data di pubblicazione: 1 dicembre 2016 Paginazione, pp. 238-241. ISBN: 978-88-8241-476-4.

45 Flavio Pajer, *L'Unione Europea e la sfida delle religioni. Verso una nuova presenza della religione nella scuola* (et al., Torino, 2005).

privire la „*Șapte și noi mișcări religioase*” și „*Toleranța religioasă în societatea democratică*”, cu atenție la noile îndatoriri ale școlii⁴⁶.

O rezoluție ulterioară a Consiliului privind „lupta împotriva rasismului și xenofobiei” (1995) a invitat miniștrii Educației din statele membre să sporească egalitatea de tratament între culturi și religii în școli (predare interculturală și interreligioasă), pentru a promova integrarea persoanelor de diferite etnii plauzibile, origini culturale și religioase, factorul religios înregistrându-se atât pe partea problemelor, cât și pe cea a soluțiilor: în măsura în care pluralismul devine trăsătura distinctivă a societăților europene acum din ce în ce mai eliberate de legătura cu sistemele numai credințele religioase și filozofice tradiționale, educația are sarcina de a recrea rațiunile și condițiile unei coeziuni sociale care nu eludează instrumental potențialul religios, ci este capabilă să-l reinvestească în termeni laici de „*memorie culturală*”, de „*construcție de sens*”, de „*etic și valoare*”. *resursă*”.

Comitetul Miniștrilor Educației din cadrul Consiliului Europei a adoptat în 2002 - o notă: la câteva luni după tragedia din 11 septembrie 2001 - o Recomandare specifică referitoare la educația pentru cetățenie, în care deplângea „creșterea cazurilor de rasism, xenofobie, naționalism agresiv, intoleranța față de minorități, discriminarea și excluziunea socială, fenomene care reprezintă atât de multe provocări la adresa securității, stabilității și dezvoltării societăților democratice”. Același document a subliniat necesitatea de a face din educația pentru cetățenie democratică „un factor de coeziune socială, înțelegere reciprocă, dialog intercultural și interreligios”

46 Se recomandă, printre altele, ca miniștrii Educației din Statele Membre să lucreze pentru ca „programul sistemului de învățământ general să cuprindă în mod obligatoriu informații concrete și obiective despre marile religii și principalele variante ale acestora, cu privire la principiile studiului comparativ al religii, precum și despre etică și drepturile personale și sociale” (Considerentul 1178, 7, I). Se observă că „chestiunea toleranței religioase trebuie să lase loc celei mai ample reflecții. Și că ar fi mai bine să împingem cele trei religii monoteiste să pună un accent mai mare pe acele valori morale fundamentale ale toleranței, care sunt foarte asemănătoare între ele în materie de principiu” (Recomandarea 1202, 12). Se recomandă „să se asigure că cursurile de religii și morală sunt incluse în programele școlare și să se străduiască să se asigure că în manuale (inclusiv cărțile de istorie) și în predare se realizează o prezentare diferențiată și corectă a religiilor pentru a îmbunătăți și aprofundarea cunoașterii diferitelor religii” (Recomandarea.1202, 16, III), fără a uita „cunoașterea propriei religii sau a propriilor principii etice este o condiție prealabilă pentru orice adevărată toleranță și care poate servi în egală măsură drept apărare împotriva indiferenței. și prejudecăți” (*Ibidem*, 16, IV).

5. Concluzii

Chiar dacă religia este văzută de mulți ca fiind responsabilă mai mult pentru problemele care apar pe scena diplomatică mondială decât pentru rezolvarea acestora, ea ocupă de fapt un spațiu din ce în ce mai important în discursul politic și în dezbaterile publice în general. Această realitate se reflectă, în cadrul ONU, prin multiplicarea inițiativelor și a actorilor care astăzi se angajează să promoveze dialogul interreligios și, pentru care religia în general constituie o dimensiune integrală a diplomatiei educaționale și sociale. Interacțiunea dintre aceste elemente externe și interne înseamnă că, din ce în ce mai des și într-un mod din ce în ce mai oficial, Organizației Națiunilor Unite i se cere să se ocupe de dimensiunea religioasă în diferitele aspecte ale activității sale.

Pluralismul religios este o precondiție necesară a sistemului global pentru viitorul nostru și întrebarea care ne preocupă ca pe o comunitate umană nu este să ne întrebăm care va fi religia adevărată și majoritară ci mai degrabă ce se poate face pentru a permite coexistența pașnică pe planetă printre diferitele religii ale planetei. Panorama multireligioasă variată, care s-a accentuat progresiv în Europa în urma imigrației, este oglinda mercatului „policentrism” care caracterizează originile naționale ale migranților prezenți, care, în ciuda protagonismului recent asumat care vin de pe toate continentele și din aproape toate țările lumii: până în urmă cu câteva decenii era greu să ne imaginăm o panoramă religioasă atât de diversă. Acceptarea particularului în spațiul public nu împiedică manifestarea credințelor și a apartenențelor, mai degrabă promovează o atitudine de deschidere încrezătoare față de Stat, perceput ca o *„casă comună în care să se regăsească semnele și simbolurile propriei tradiții particulare, alături de cele ale altor tradiții”*. Din această perspectivă, secularismul conform constituționalismului occidental nu pare a fi interpretat ca un secularism imperativ care necesită în mod necesar îndepărtarea tuturor simbolurilor religioase cu intenția aparentă de a crea un mediu cultural incluziv. Nici nu pare să implice indiferență față de fenomenul religios din spațiul public, nici să impună neutralitate absolută a statului față de manifestările distincte ale fenomenului religios și nici să impună excluderea formelor de colaborare dintre Stat și confesiunile religioase.

Bibliografie

- BERNARDO, Angela, *I Principi di Toledo e le religioni a scuola*, *Mythos - Rivista di Storia delle Religioni*, 2016. ISBN: 978-88-8241-476-4.
- BIELEFELDT, H., Wiener, M., *Declaration on the elimination of all forms of intolerance and of discrimination based on religion or belief*, United Nations Audiovisual Library of International Law.
- DAMIAN, Dan Sorin, "*Libertatea religioasă în Uniunea Europeană. Cadrul legislativ*", București, Editura „Ars Docendi”, 2012 (220 pag.), ISBN 978-973-558-631-7.
- GEFFRÉ, Claude, *La singolarità del cristianesimo nell'età del pluralismo religioso (38-58) nella Rivista. Filosofia e teologia - Sito ufficiale dell'Associazione Italiana per gli Studi di Filosofia e Teologia (AISFET)*.
- KEAST, John, *Diversité religieuse et éducation interculturelle. Manuel à l'usage des écoles*, Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 2007.
- PITTAU, Franco, *La libertà religiosa: breve storia ed evoluzione*, Pubblicato il 1 maggio 2018 da Comitato di Redazione nella Rivista Dialoghi Mediterranei (*Periodico bimestrale dell'Istituto Euroarabo di Mazara del Vallo*).
- PAJER, Flavio, *L'Unione Europea e la sfida delle religioni. Verso una nuova presenza della religione nella scuola* (et al., Torino 2005).
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "The Transylvanian Diet: A Precedent to Human Rights and Religious Freedom - 400 Years Prior to the Universal Declaration of Human Rights", în *Shaping a World of Freedoms: 75 Years of Legacy and Impact of the Universal Declaration of Human Rights*, Nelu Burcea and Liberato C. Bautista (eds.), New York, United Nations Plaza, UNEQUAL World Research Center, 2023, pp. 205-221.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat", în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (2006), L-LI, nr.1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 251-266.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Globalization and its effect on religion", în *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Miheana Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (eds.), Les Arcs, France, Iarsic, vol.1, nr. 1, 2014, pp.532-541.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Key aspects of the Freedom of Conscience", în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Les Arcs, France, Editions IARSIC, 2016, pp.30-37.

- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Religious liberty – a natural human right", în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Les Arsc, France, Editions IAR-SIC, 2015, pp. 595-608.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Aspects of the Relationship between Church and State", în *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, vol.10 (2022), nr.2, pp. 585-595.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Libertatea religioasă – temelie a demnității umane", în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură "Viață și Sănătate", București, 2013, pp. 210-215.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Misiunea Bisericii în societate", în *Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice* 4 (2), 2017, pp. 57-76.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Current Values of Education and Culture", în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 87-92.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Valences of Education", în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 190-196.
- SAGGIORO, Alessandro, *I Principi di Toledo e le religioni a scuola*, *Mythos Rivista di Storia delle Religioni*, 2016. ISBN: 978-88-8241-476-4.
- SCHILLEBEECKX, Edward, *Umanità. La storia di Dio*, Editore Queriniana, Pubblicazione (1992), ISBN 9788839903723.

Documente cu relevanță internațională

1. Amnesty International, *Droits et religions*
2. Annual Report on the State of Freedom of Religion or Belief in the World 2015, giugno 2016
3. Carta Națiunilor Unite.
4. Declarația Universală a Drepturilor Omului
5. Declarația ONU privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie sau credință, 25.11.1981.
6. Dimensiunea religioasă a educației interculturale
7. Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie sau credință, din 25.11.1981.

8. Dignitatis Humanae, Declarația Bisericii Catolice privind libertatea religioasă, 1965.
9. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
10. Raportul Delors UNESCO din anul 1996.
11. Rezoluția Consiliului UE privind „lupta împotriva rasismului și xenofobiei” (1995)
12. Toleranța religioasă în societatea democratică
13. Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene (TFUE)
14. Recomandarea 2006/962/CE (referitoare la competențele-cheie) de la direcțiile în învățare și formare stabilite la nivel european.

Instituții și agenții internaționale

1. Consiliul Europei. - CE
2. Comitetul Organizațiilor Religioase Neguvernamentale - CONGR
3. Consiliul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite – ECOSOC
4. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale – CEDO
5. Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură – UNESCO
6. Conferința Mondială a Religiiilor pentru Pace – WCRP
7. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. CEDO
8. Curtea de Justiție a Uniunii Europene - CJUE
9. Departamentul de Informații Publice - DPI
10. Înalțul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați- UNHCR
11. Intergruppo del Parlamento europeo per la Libertà di religione o di credo e la tolleranza religiosa.
1. Office of the High Commissioner for Human Rights, (*Il Rappresentante speciale sulla libertà religiosa e di credo*)

Webografie:

- ✦ <https://www.rfp.org/>
- ✦ <https://ro.wikipedia.org/wiki/UNICEF>
- ✦ <https://it.wikipedia.org/wiki/Globalizzazione>.

- <https://wol.jw.org/it/wol/d/r6/lp-i/2004205>
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Libertate_religioas%C4%83
- <https://www.oasiscenter.eu/it/religioni-e-dialogo-alle-nazioni-unite> [https://www.treccani.it/enciclopedia/religione_res-91322ea6-4529-11e7-a2fd-00271042e8d9_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/religione_res-91322ea6-4529-11e7-a2fd-00271042e8d9_(Enciclopedia-Italiana)/)
- <https://m.flcgil.it/attualita/estero/l-insegnamento-della-religione-in-europa>. https://leg13.camera.it/organiparlamentari/ufficiopresidenza/_view.asp?id=92 <https://www.un.org/youthenvoy/2013/09/dpi-department-of-public-information/>
- <https://www.fabiolahosu.ro/despre-invatare-si-formare-pe-tot-parcur-sul-vietii/>
- https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf
- https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Conven%C8%9Bia_European%C4%83_a_Drepturilor_Omului
- https://www.researchgate.net/publication/321288377_L'istruzione_religiosa_nelle_scuole_dell'unione_europea_un'_identita_plurale_e_in_evoluzione
- <https://lospiegone.com/2021/08/15/ricorda-1981-dichiarazione-sulle-eliminazione-di-tutte-le-forme-dintolleranza-e-di-discriminazione-fondate-sulla-religione-o-il-credo/>
- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593515/EPRS_BRI\(2016\)593515_IT.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593515/EPRS_BRI(2016)593515_IT.pdf)
- La pace di Vestfalia: una svolta nella storia dell'Europa. <https://wol.jw.org/it/wol/d/r6/lp-i/2004205>; Accesat 03.09.2024.